

*Медвідь Н. О.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та зарубіжної літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

О. ДОВЖЕНКО І СВІТ

Анотація. У статті подано огляд світових оцінок і досягнень О. Довженка, проаналізовані його вітчизняна та світова кінематографічні школи.

Ключові слова: світові досягнення, кіноповість, репертуар, рекорд відвідування, кінематографічна школа.

Постановка проблеми. Сьогодні, на щастя, вже не потрібно доводити, що постать і творчість Олександра Довженка є нашою національною гордістю. Він увійшов в історію вітчизняної культури як непересічна особистість, митець самотнього таланту, індивідуального погляду на світ, зумовленого особистою трагічною долею, впливом оточення, силою страждання й віри в життя. Але всіх нас знову й знову охоплює почуття подивування Довженковим талантом, його сумнівами і сподіваннями, ціною сходження не тільки на українські, а й на світові мистецькі вершини. Його кінематографічні роботи – це унікальні як для України, так і для всього світу свідчення глибинного осягнення, самовираження і самоаналізу митця. Саме тому при вивченні творчості О. Довженка слід розглядати її не лише в ракурсі метаморфоз авторитарного часу, а й у контексті світових оцінок. Доля і творчість письменника мають спонукати до перегляду усталених поглядів на роль і призначення мистецтва (не лише у вузьких межах національного, а й світового!), на розуміння свободи творчості.

У літературознавстві творчість О. Довженка досліджувалась досить активно. Серед праць, присвячених письменникові і кіномитцеві, слід відзначити дослідження О. Поляруша «Олександр Довженко і фольклор» (1988 р.), О. Бабишкіна «Олександр Довженко – публіцист» (1989 р.), І. Семенчука «Життєпис Олександра Довженка» (1991 р.), Б. Степанишина «Всеобіймаючі очі України: Іван Франко та Олександр Довженко» (1994 р.), І. Кошелівця «Олександр Довженко: Спроба творчої біографії» (1998 р.), Р. Корогодського «Довженко в полоні: національна поразка й більшовицька «Наука перемагати» (1996 р.). На сьогодні порівняно добре і ґрунтовно вивчено життєпис О. Довженка, даний цілісний аналіз його творчості. Так, О. Поляруш розглядав проблему формування самотнього таланту О. Довженка у тісних зв'язках із фольклором. О. Бабишкін досліджував жанрово-стилістичні особливості творів письменника. І. Кошелівець, Р. Корогодський багато праць присвятили питанням правдивого погляду і на біографію, і на творчість митця. Але попри існування такої великої кількості досліджень життя і творчості О. Довженка, все ж належного поцінування рівня його світових досягнень у літературознавстві ще не дано. Варто відзначити, що у цьому напрямку здійснював вдалі відкриття С. Плачинда ще за радянських часів, але ним упорядковане дослідження «Довженко і світ: Творчість О.П. Довженка в контексті світової культури» (1984 р.), на жаль, не позбавлене ідеологічних штампів. Ми здійснюємо спробу оцінити світові досягнення О. Довженка поглядом незаангажованої ідеологією людини.

Мета статті – дослідити вітчизняну й світову кінематографічні школи О. Довженка, виявити й оцінити його світові здобутки.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про значення творчості О. Довженка, необхідно наголосити на тому, як саме досягнення українського метра кіно впливали на світове кіномистецтво. Цікавим і корисним у цьому плані може бути такий матеріал.

Літературні, а особливо кінематографічні твори О. Довженка привертати неослабну увагу його сучасників і наступних поколінь. Скажімо, вони були джерелом для роздумів Карло Лідзани (Італія), якому відкривалися Довженкові нові обшири італійського кіномистецтва, особливо з демонстрацією фільму «Земля». Саме з Довженковою «Землі», на його думку, народилися такі талановиті майстри італійського кіно, як Олександр Блазетті (фільм «1860»), Расселліні (фільм «Пайза»). У їх роботах відчувуються добре засвоєні уроки метра українського кіно, серед яких колорит технічних прийомів: вільний ритм розповіді, творчий внутрішній задум художника, якому підпорядковані зображення природи, проникнення митця у психіку людини. Виняткове значення О. Довженко мав для англійських кінематографістів, оскільки дав поштовх для розвитку молодого кінорежисера Ленца, для ліричних празьких фільмів Войтека Ясного, Карел Пліцке, Ровенського, Номерата, Юри Якубіска.

Не можна обійти увагою й оцінки здобутків О. Довженка зарубіжною критикою, приклади вшанування таланту митця у світі. Так, Гу-Пеллетан (Франція), високо оцінюючи фільм «Повість полум'яних літ», поставив його у ряд світових шедеврів: «Іліади», «Енеїди», «Пісні про Роланда». Пітер Стюард (Англія) назвав О. Довженка найвизначнішим кінодіячем світу.

Довженкова «Земля» у 1958 р. на брюссельській всесвітній виставці була визнана одним із десяти найкращих фільмів всесвітньої кінопромисловості. Кіноповість стала справжнім світовим шедевром, у якому осмислювались основи людського існування: народження і смерть, любов і ненависть, добро і зло, краса і моральність, людина і природа, людина і земля, людина і космос. Разом із тим письменником утверджувалась головна думка про невмирущість духу українського народу, безсмертя нації, вічність людини загальною. Таким чином, проблеми національного звучання набували ознак загальнолюдського, що й стало однією з головних причин визнання й пошанування «Землі» у світі.

Кінофільми «Звенигора», «Арсенал», «Земля», «Іван» охоче демонстрували в Німеччині, Франції, Англії, Італії, Японії. Успіх доженківської кінематографії у 40-х роках зростає у Нью-Йорку, Чикаго, Бостоні, Денвері, Хартфорді та інших американських містах, особливо з демонстрацією фільмів «Аероград» і «Земля», які викликали чимало дискусій з приводу суб'єктивності й оригінальності режисерської техніки, авторських спостережень над природою і людиною. Позитивні рецензії на стрічки українського метра кіно надрукували нью-йоркські газети «Пост», «Геральд трибюн». А на сторінках газети «Ческо слово», що видавалась у столиці тодішньої Чехословаччини, писалося про те, що «Аероград» – це найсиль-

ніший твір, зроблений у тонах і півтонах, подібних до бетховенської симфонії [1, с. 88–89]. Після перегляду цього фільму у французькому прокаті багатьох здивувало те, що ним О. Довженко випередив Годара. І не лише його, а й усе модерністське кіно, досягши величі Брехта [1, с. 171]. Значно пізніше у часі (травень 1961 р.) у нью-йоркському кінотеатрі «Блікер Стріт Сінема» протягом двох тижнів демонструвалася ретроспектива фільмів Довженка. Програма під назвою «Вшанування Довженка» була сьомою у всесвітньому кінематографічному репертуарі. Американські глядачі побачили фільми «Звенигора», який демонструвався щодня, «Арсенал», «Земля», «Щорс», «Україна в огні» і «Життя в цвіту» [1, с. 132–133]. А Довженкова «Поема про море» отримала премію молоді французької кінокритики, як найкращий закордонний фільм з усіх, показаних у Франції 1960 р. [1, с. 141]. Є свідчення про те, що з 23 грудня 1961 р. до 1 березня 1962 р. широкоформатний варіант фільму «Повість полум'яних літ» (японською мовою «Сандзе» – «Фронт») в Японії переглянуло 394 269 глядачів. Під час демонстрації фільму в Токіо в кінотеатрі «Юракудза» були встановлені нові рекорди на ринку закордонних фільмів.

Рекорд відвідування за один день прем'єри – 10 821 чол.

Рекорд відвідування за тиждень – 48 795 чол.

Прем'єри цього фільму відбулися у великих японських містах Осака, Токіо, Нагоя, Саппоро, Кіото, Хіросіма.

20 січня в першу неділю демонстрування «Повісті полум'яних літ», кінотеатр зібрав 3 080 тис. ієн, що стало своєрідним рекордом для токійських кінотеатрів [1, с. 147]. А в 1962 р. під час кінофестивалю в Канаді Довженкову «Землю» переглянуло за один лише день 1 500 глядачів. Березень 1971 р. став довженківським у Лондоні – йшов тематичний кінофестиваль «Мистецтво Довженка». Публіку по-новому вразили «Звенигора» й «Арсенал» [1, с. 190]. Саме кінофільми О. Довженка стали проривом українського мистецтва до європейського і американського культурного простору. О. Довженка називали поетом екрана, досліджуючи художню структуру його фільмів, вивчаючи їхню образність, ритміку, намагаючись розгадати таємницю мистецького дива, пояснити вражаючу силу й виразність кадрів. За О. Довженком утвердилась слава митця феноменальних можливостей, першокласного майстра світового кіно.

То що ж саме привертало увагу кіномитців, глядачів світу в кінотворах українського режисера? Так, фахівців італійського кіно Довженкова «Земля» привернула увагу «своєрідною побудовою сюжету, чистою лірикою, глибиною змісту і душевних переживань їх героїв» [2, с. 241]. А чехословацьких кінознавців вражала широта погляду на події, яскравість образів, колорит фільму, що нагадував народну творчість, незабутні барвисті картини з гоголівських творів, про що свідчили рецензії, зокрема журналу «Studio» [3, с. 113]. Увагу американської преси та критики привертала техніка Довженкового звукозапису, зокрема у фільмі «Аероград». «Своїми засобами використання звуку О. Довженко на багато років випередив усі існуючі фільми», – писалося в «Ньютеатрі» [1, с. 89]. О. Довженка як справжнього майстра кіно визнавали, насамперед, за велич поетичного пейзажу, неперевершену гру акторів, революцію в мистецтві звукозапису і кіномонтажу, оригінальні поетичні засоби художнього вираження, за порушення вічних проблем тощо. Скажімо, Жорж Садуль (Франція) в «Історії кіномистецтва» визнавав, що у творах О. Довженка переважають три одвічні теми: любов, смерть, природа. Болгарин Костянтин Теплицький серед головних довженківських мотивів називав мотив боротьби смерті й

життя, в якій перемагає життя. Уго Казірагі (Франція) визнавав, що О. Довженко на світі один, бо лише він змусив своєю «Повістю полум'яних літ» відчувати велику істину про те, що «Земля наша – найпрекрасніша з планет». Януш Газда (Польща) побачив у картинах О. Довженка гуманістичну сутність буття людського. Очевидно, в самому підході українського кіномитця до проблем вічних (людина і природа, людина і земля, життя і смерть, кохання, батьки і діти) було те, що викликало інтерес у західноєвропейського і американського народу. У кінотворах О. Довженка глядач побачив самого себе і собі подібних у глибоко психологічному відтворенні.

Розглядаючи світові уроки О. Довженка, варто дати чітку відповідь на питання, чому ж саме вчив світ український кінорежисер? За словами Мат'яша Клопчича, любити життя, природу, людей, глибше розуміти красу, ставати добрішим і духовно багатшим [1, с. 173]. Та чи не найважливіші уроки О. Довженка – це відкриття світові духовної культури українського народу, України загалом. Із постановкою кінофільмів О. Довженка у світі на інші землі прийшли, по-перше, відкриття сутності української пісні, матері-українки як берегині роду людського, по-друге, інформація про багаті національні звичаї й традиції України, психічний склад української душі з її щирістю, відкритістю, пристрасністю, людяністю, органічним зв'язком із рідною землею батьків, переживанням природної краси і розчиненням у ній, по-третє, розуміння морально-етичних цінностей українців. Слушно з цього приводу Зденек Штабла (Чехія) зауважував, що твори О. Довженка для канадських кіномитців стали не лише матеріалом кіномистецтва, а й матеріалознавством, «адже за його стрічками можна вивчати матеріальну та духовну культуру українського народу» [1, с. 175]. І це дійсно так.

Переймаючись ідеєю оновлення українського кінематографа, О. Довженко відштовхувався від завоювань Молодого театру й театру «Березіль» Леся Курбаса, «Театрального Жовтня» Мейєрхольда, художньої школи Е. Геккеля (Німеччина), навчаючись у якій, особливо цікавився творчістю Ван-Гога і Георга Гроса [4, с. 78]. Перебуваючи на дипломатичній роботі у Польщі і Берліні, знайомився з відкриттями Д. Гриффіта і Ч. Чапліна, Г. Пабста та Е. Янінгса, чия професійна винахідливість стала для О. Довженка доброю школою. Так, підкреслена скульптурна пластика з певним тяжінням до символіки жесту й мізансцен, контрастний монтаж епізодів, поєднання експресії руху та скульптурності пози у кінофільмах О. Довженка є свідченням впливу театру Леся Курбаса. А засоби й прийоми експресіоністичного мистецтва – контрастно-емоційне зіставлення епізодів, маніпулювання освітленням і фільмуванням знизу, переміщення горизонтальної осі камери з метою підсилення експресії, підкреслення домінуючого в образі, використання психологічної паузи – то показник добре засвоєних уроків школи Е. Геккеля. Окрім того, у кінотворах О. Довженка простежуємо типологічну спорідненість із полотнами німецького художника, як-от: людина серед природи, пейзажні картини із зображенням сонця й веселки, як мотив миру і родючості, образи дідів, батальні картини, портрети, які наскрізно ввійшли провідними мотивами у фільми українського кінофахівця. Виразністю, динамізмом зображуваного О. Довженко зобов'язаний, у першу чергу, Ван-Гогові і Георгу Гросу. Можливості ж широкоекранного кіно, яке могло б забезпечити демонстрацію степів, моря, літаків, широчінь у пам'яті давно минулого і не дуже віддаленого у «Поемі про море», були підказані О. Довженкові французькими кінотехніками (1930 р.).

Висновки. Намагаючись розширити художні можливості екрана, збагатити його виражальний спектр, звукові ефекти, О. Довженко черпав як із багаті скарбниці вітчизняного театру і кінематографа, так і зі здобутків зарубіжних художників і кінофахівців. Тому питання впливу О. Довженка на світ не можна розглядати однобічно. Варто наголошувати й на протилежній тенденції – впливу світових досягнень на кінорежисуру О. Довженка. Він увесь час ніби відштовхувався від шойно досягнутого у вітчизняному і зарубіжному кінематографі, шукав нових і нових можливостей мистецького самовияву. Кожна кінострічка майстра позначена карбом світової художності: видимістю дії, психологічною мотивованістю й природністю. О. Довженко уникав одноплщинності сценаріїв, оперував часовими зміщеннями, досягаючи помітних у світі художніх результатів і виявляючи справжній смак і хист. Але розкритися на повну силу йому не вдалося, бо зробити це можна було лише за умови іншої політичної системи в країні, де жив, а відтак – іншої системи цінностей, іншої концепції людини, історії й моралі. Можна тільки пошкодувати про втрачене. Визнання ж О. Довженка у світі, як великого кіно митця, стало важливим кроком до всебічного вивчення традиційної культури українців у всіх її проявах і формах, а отже, будили зацікавлення до ще малознаної тоді України. Але найголовніше – кінотвори О. Довженка засвідчили, що Україна і її народ у своїй глибин-

ності і всезагальності дослідження сягнули рівня кращих зразків європейської й американської культури.

Література:

1. Довженко і світ: Творчість О.П. Довженка в контексті світової культури: [упоряд. С. Плачинда]. – К., 1984. – 222 с.
2. Лидзани К. Чему учит Довженко / К. Лидзани, М. Лида // Иностранная литература. – 1957. – № 10.
3. Корнієнко І. Українське Радянське кіномистецтво (1917–1929) / І. Корнієнко. – К., 1959. – 143 с.
4. Золотоверхова І. Довженко – художник / І. Золотоверхова, Г. Коновалов. – К., 1968. – 185 с.

Медведь Н. А. А. Довженко и мир

Аннотация. В статье подан обзор мировых оценок и достижений А. Довженко, проанализированы его отечественная и мировая кинематографические школы.

Ключевые слова: мировые достижения, киноповесть, репертуар, рекорд посещения, кинематографическая школа.

Medvid N. O. Dovzhenko and world

Summary. The article deals with review of world's comments and achievements of O. Dovzhenko; there have been analyzed his native and world's cinematographic schools.

Key words: world's achievements, story, repertoire, attendance's record, cinematographic school.